

Hold domovu a rodnej zemi

Krajina, príroda i ľudia v diele Andreja Chudobu

„Krajina je natoľko zrastená s človekom, že ju jedno-ducho nemožno od neho oddeliť. Krajina je človek a človek je krajina. Človek je všadeprítomný, tak ako je krajina všadeprítomná v jeho živote. Aj preto, že tekovská krajina je predovšetkým poľom, gruntom, dedičstvom, otcovizňou. Človek je v nej zabývaný v každej brázde, v každom šviku a tálíku. Každý kúsok zeme tu komusi patrí, každý fliačik je zrastený s osudom kohosi, prirastený k srdcu i k rukám, zem je alfou i omegou, zmyslom i cieľom, túžbou i bremenom, požehnaním i prekliatím, šťastím i nešťastím, láskou i nenávisťou, pokojom i bojom – je skrátka všetkým...“

Andrej Chudoba

Medzi významných predstaviteľov súčasnej slovenskej literatúry sa zaradil aj prozaik, básnik a scenárista Andrej Chudoba, vlastným menom Ondrej Hudoba (*21. 11. 1927). Rodák z Malých Krškán (Zajačej Doliny - Honcovho majera) patrí k typickým spisovateľom slovenského juhu. Vo svojej tvorbe je hlboko zakorenený v rodnom kraji na pomedzí Tekova a Hontu. Podľa časti literárnych vedcov a kritikov býva označovaný za oneskoreného predstaviteľa alebo pokračovateľa slovenskej lyrizovanej prózy. Lyrizmus a baladickosť tvoria podstatu jeho osobitného tvorivého naturelu. „Čitateľský dotyk s literárnym slovom Andreja Chudobu je elementárnym zakladaním čistoty vzťahu medzi rozprávačom a poslucháčom. Ako pri rozprávkach starej mamy: ustavične neviete, či príbeh je tu na potvrdenie života, alebo život na dotvorenie príbehu. V každom prípade človek z neho vychádza ako z etického kúpeľa.“ (ŠTEVČEK 1997)

Chudoba je autorom jednej básnickej zbierky, štrnástich kníh próz, dvoch zrealizovaných filmových a štyroch televíznych scenárov a jeho verše a úvahy dotvára niekoľko farebných obrazových publikácií. „Chudoba hľadá súzvučku lásky a prírodnej i prirodzenej krásy,“ ako ho vystižne nazval Viliam Obert (1987), je svojráznym, štýlisticky mimoriadne kultivovaným spisovateľom a citlivým rozprávačom, ktorý kladie dôraz na intenzívne prežívanie medzilúdskych vzťahov.

Aj v Chudobovom diele, podobne ako v celej lyrizovanej

Cesta do „Chudobovej krajiny“

próze, sa hlavní hrdinovia vyznačujú tendenciou prehodnocovania životných faktov na absolútne hodnoty. Vývin Chudobovej tvorby (nielen diel, týkajúcich sa vojny) je poznačený silnými motívmi života a smrti. Pomerne často uzatvára životný oblúk hrdinov od kolisky až po hrob. Jeho dielo pôsobí dráždivým až prekvapivým dojmom riešenia situácií, častokrát s dramatickými zvratmi deja, prechodmi od lyriky k epike. Umocňuje ho vynikajúca, priam dôverná znalosť prostredia, do ktorého svoje príbehy situuje. „Chudoba je dokonalý znalec vidieka, vidieckeho človeka, jeho tradícií, folklórneho zázemia, ale aj jeho súčasnej mentality.“ (MELICHER 1966)

„Príbehy píše s prehľadom jemného, citlivého rozprávača, hrá na nástrojoch, ktoré bezpečne ovláda, píše si svoju melódiu dobrého znalca baladickéj tváre slovenského vidieka. Neopúšťa ho, vracia sa k nemu, berie, aby odovzdával.“ (SULÍK 1980)

„Chudobov hrdina sa realizuje v konkrétnom historickom čase, v sociálnom prostredí s výraznými príznakmi, ale najmä na vidieku – na rozhraní hôr a nížin. Zlomové situácie prežíva v úplnej izolácii: na odľahlej samote, vo viničnej chýžke, v osamelom bunkri, na majeri alebo v pastierni.“ (MELICHER 1982)

Základnú tému jeho príbehov tvorí rodná zem, požehnaná a pôvabná, úrodná vidiecka krajina na rozhraní Štiavnických vrchov a Podunajskej pahorkatiny a zároveň aj čilejkárskeho Tekova a Hontu, s dominujúcim Sitnom, hranicu ktorých oddávna tvoria vodné toky Perea a Sikenice, príroda, „domov ako miesto pre človeka, domov ako priestor a čas, ako zem pre všetkých, ale aj ako symbióza detstva a lásky, najmä lásky medzi mužom a ženou.“ (OBERT 1987)

Kým Chudobova väzba na rodný kraj na jednej strane zákonite prináša zúženie okruhu jeho pozorovania, na druhej strane mu umožňuje lepšie siahť do jeho hĺbok. Objavovať a odhaľovať to, čo je preň typické. „Básnik a rozprávač Chudoba je akiste posledným zo slovenských epikov, čo boli Bohom i prírodou – a talentom – obdarení schopnosťou vypočuť si nástojčivý hlas zeme a zoraného poľa, šum klasov na ňom, šepot kvetov na lúke pred kosením, rytmus potoka, bôľne vzdychy skál, vábenie hory pred zotmením. Jedným z tých, čo mystérium slovenskej prírody premieňali na chrám ľudského ducha.“ (ŠTEVČEK 1997)

Hoci v tvorbe Andreja Chudobu stojí na prvom mieste vzťah ľudí, možno v nej nájsť aj veľa opisov krajiny, v ktorej títo ľudia žijú a pracujú, vrátane malebnej prírody a jej zákutí. Povedané slovami Viliama Oberta: „Príroda slovenského juhu poskytuje Chudobovi viaceré kombinačné možnosti: človek a príroda, človek proti prírode, s ňou, medzi ňou, mimo nej, v nej atď.“ (1987)

Spisovateľ Andrej Chudoba (foto: archív ŠVK – LHM B. Bystrica)

„Látku slovenskej národnej epiky odvodzoval z človečieho poznania sprírodneného života, z absolútneho kontaktu s príbehom, ktorý vzniká pod rukami, pred očami, pod holými kolenami pri vzývaní veľby tajomstva prírody.“ (ŠTEVČEK 1997)

„Pozorne sleduje metamorfózy južnej prírody v paralele s metamorfózami súčasného človeka a prostredia medzi ľpľom a Hronom. V týchto spoločensko-prírodných a regionálnych dimenziách postavených na platformu svojrázneho literárneho mýtu domova ide v skutočnosti o vymedzenie dvoch ideovo-tematických relácií vo formovaní charakteru človeka, jeho vnútorných stavov a vonkajších prejavov: človek – príroda a človek – domov.“ (OBERT 1987)

Vzťah i úctu k prírode si vypestoval ešte v detstve pri spoznávaní kaňonovitej Horšianskej doliny. Tá sa nachádzala neďaleko jeho rodiska i bydliska, a tak nečudo, že práve v nej strávil veľkú časť detstva. Ako sám povedal na jednej besede s čitateľmi: „Táto dolina viac ako rodný majer – sa stala synonymom „ríše detstva“, bola mojim prameňom, z ktorého som vyšiel a s ktorým som sa dokonale stotožňoval, miestom, v ktorom vládla číra detská fantázia.“ (OBERT 1987)

„Horšianska dolina je vari najkrajšou riečnou prievnou v celom Honte. Prekvapí každého, komu sa prvý raz zjaví pod nohami. Hlboká roklina, hôrna oáza, skalnaté čarymáry uprostred chlebového poľa. Naozaj – vyzerá tak, ako keby ju ktosi odrazu vyčaroval zo zázračného klobúka Skaliská, hlboké i vysoké, tmavé a bujné potôčné húštiny, zelenkavá voda a nad ňou dúhové vážky plieskajúce krídlami.“ (CHUDOBA 1974)

„Hlboká skalnatá dolina – Horšianska prieva – s bystrým šumiacim potokom bola zrejme posledným, ale najprenikavejším detským objavom, ktorým sa relatívne dotvoril a uzatvoril vývoj Chudobovej vnútornej krajiny,

významne ovplyvňujúcej jeho život a literárnu tvorbu. „...
„Očarila ho nielen jej mohutnosť, hĺbka a „divokosť“, ale
aj tajomstvo hôrných končín, ktoré ho od prapočiatku prí-
ťahovali svojou vzdialenou belasosťou.“ (OBERT 1987)

Horšianska dolina, ktorú medzitým v roku 1964 vyhlá-
sili za rovnomenný chránený prírodný výtvor (s výmerou
150 ha) a v roku 1976 prekategORIZovali za rovnomennú
štátnu prírodnú rezerváciu (v súčasnosti je to Národná
prírodná rezervácia Horšianska dolina, rozkladajúca sa
na výmere 313,38 ha), poskytovala veľké množstvo pod-
netov nielen z krajinárskeho, ale aj botanického a zoolo-
gického hľadiska: „Túto dolinu si neviem predstaviť bez
kavčích kŕdľov obletujúcich skaliská, bez volaviek plach-
tiacich nad jeľšami, bez vtáčkov - spevavcov oživujúcich
húštiny, bez bažantov, lelkov a dáždovníkov obývajúcich
suché skalnaté stráne, bez jašteríc, užoviek a lišok vychá-
dzajúcich do poľa na lov. Moju predstavu ešte dopĺňajú
motýle, vážky a šidlá, poletujúce nad tajomnými zelenka-
vými hĺbinami. A pravdaže, aj striebřisté rybky, čo sa s
pleskotom vyhadzovali nad hladinu.“ (OBERT 1987)

Aj z uvedených slov, ktoré odzneli na jednej z počt-
ných besied autora s čitateľmi, cítiť nielen Chudobovu
lásku k Horšianskej doline a jej prírodným hodnotám, ale
tiež ich veľmi dobrú, priam dôvernú znalosť. A to aj nap-
riek tomu, že v prvopočiatkoch ich vnímal a spoznával
cez prizmu citlivého, zvedavého i úprimného detského
videnia, ktoré na jednej strane mohlo a zrejme
aj postrádalo určitý odborný rozmer, či umož-
ňovalo, ba dokonca evokovalo a podmieňova-
lo vytváranie mnohých fantazijných predstáv,
častokrát vzdialených od reálnej skutočnosti,
no na druhej strane celkom určite formovalo
tento vzťah i získavané vedomosti a zároveň
ich hĺboko, mocne a natrvalo zakorenili v srd-
ci i duši autora.

Opisy krajiny a prírody iba umocňujú
Chudobovo krehké a citlivé lyrické videnie a
ladenie príbehov. Nestoja v centre autorovho
záujmu, len jemne, nenásilne, no čitateľsky
mimoriadne pôsobivo dotvárajú komplex-
nosť jeho celého zmyslového vnemu, ktorým
umožňuje čitateľovi názornejšie precítenie a
vnímanie kľúčových opisov ľudských osudov,
ľudského šťastia i nešťastia, smerujúcich k
pochopeniu posolstva človečenstva. Chudoba
sa pritom javí ako mimoriadne vnímavý a dôsledný pozo-
rovateľ južanskej krajiny a jej prírody. Jej rozličnými, no
prítom charakteristickými a verne zobrazenými podoba-

Mokrade neodmysliteľne patria ku koloritu „Chudobovej krajiny“

mi, jemne a citlivo dotvára svoje príbehy, ich de-
jovú líniu, atmosféru i náladu.

„Hľadel na majer na širokom kopci, na dom, pri-
krytý červenou škridlou a obrastený psím vínom.
Oberal žlté, medové marhule, oblamoval viničku
na hlinistom svahu, zbieral orechy, roztrúsené po
dvore, dýchal pach harmančeka, slamy a maštale.
Kráčal bosými nohami po vlhkej pleve, máčal si ich
v teplých mlákach, opieral sa o plot za humnom a
nazeral do poľa, kde podkajú prepelice a vreštia
kuvíky. Mal pootvorené ústa a dýchal ako dieťa,
voľne a zhlboka.“ (Mukyňový háj)

„Dom stál na kopci a okolo neho sa rozpres-
tierala ovocná záhrada. Ráno som vychádzal na
verandu a videl som poľa naklonené k rieke a
za riečkou hôrny chrbát s priesekmi.“ (Leto s pe-
havou pannou)

„Zastavili sme sa na niekoľkých miestach.
Zavše som pootvoril oči a videl som snečnice,
sušiarne a komín s bocianím hniezdom. Potom
sme vošli medzi kopce, po stranách utekali vinič-
né komory, broskyne a žlté koly. Chodníky medzi
viničami ma celkom prebrali z driemot. Orechy,
čerešne a vápencové kamene vyžarovali povedo-
mé mesačné svetlo. Cítil som sen, červený prach a
ženu v čiernom. Za agátovým lesom široké pole stúpalo

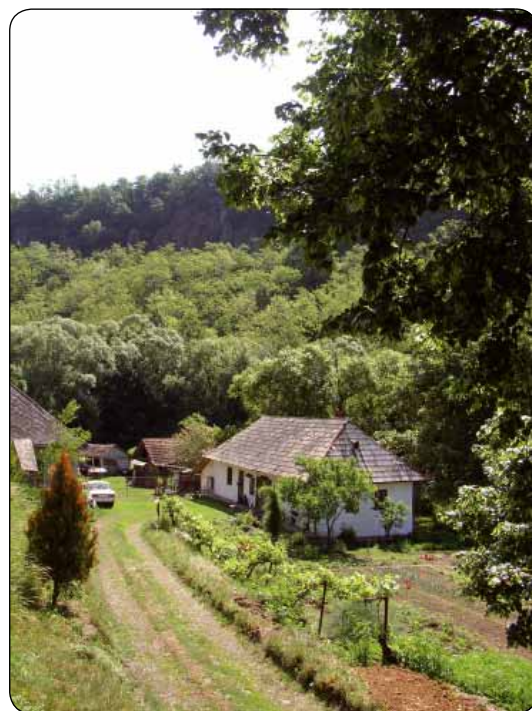

Krajina Chudobových príbehov

až k obzoru. Oslepujúco žlté strnisko ma sprevádzalo až
na temeno kopca. V miskovitej kotline sa zelenel potok,
lúky, a za nimi dedina s kostolom na podlhovastom rakvo-
vitom kopci.“ (Leto s pehavou pannou)

„V horách sa začínala zá-
dumčivá podjeseň. Hviezdy na
štítoch sa naplňali mládzou, na
podstienkach voňalo makovičie
a družďavý cícer. V klenových
húštinách už kde-tu žltlo lístie
a v leštinách vrieskali orešnice.
Nebo sa zaklenbilo na jasno-
belaso, menilo sa v očiach a
vzduch mal vodnicovú chuť.“
(Kde pijú dúhy)

Chudoba ako kronikár diania
dopĺňa svoje pozorovania aj
umelecky stvárneným a pre-
transformovaným pohľadom
miestnych ľudí. Tiež pohľad na

Horšianska dolina

krajinu a prírodu vo svojich dielach častokrát sprostred-
kuje očami i srdcom citlivého vidieckeho člo-
veka, ktorý sa v danom kraji narodil, rástol a
žil. Pracoval, miloval, pasoval sa s prírodou i
nepriazňou osudu. Význam Chudobu ako kro-
nikára diania spočíva aj v tom, že do svojho
diela zakomponoval veľa opisov identifikú-
júcich a približujúcich významné fenomény
tamojšieho krajinného rázu, z ktorých priam
bytostne cítiť „génus loci“. Jeho vnímavý po-
hľad sa vpil veľmi hĺboko do každodenného
života tamjšej (prevažne) identickej vidieckej
krajiny, ktorú navyše opísal tak, ako ju vnímal
počas svojej tvorby. Keď nebola len zdrojom
obživy, ale keď v nej ešte žilo a pracovalo pod-
statne viac ľudí než dnes.

„Bohatstvo Andreja Chudobu – v ňom sa-
mom a okolo neho, v jeho literatúre povied-
kovej, novelistickej a románovej – spája sa
s nevyčerpateľným bohatstvom príbehu slo-
venskej krajiny a slovenskej prírody, ako ho poznáme z tí-
sícich rozprávání.“ (ŠTEVČEK 1997)

Dominanty tamjšej krajiny a jej prírody v premenách štyroch ročných období
výrazne stvárnili najmä v poetických textoch a veršoch k
farebným publikáciám. Aj nimi vzdal hold domovu a rod-
nej zemi. Pôvabný kraj pomedzia Tekova a Hontu, navždy
obsiahnutý v srdci a tvorbe Andreja Chudobu, ponúka,
povedané jeho slovami: „...zelený úkryt. Chodník až k
voľnému nebu, k sedemdesiatim siedmim horám, k zemi
zlatej, striebornej a medenej.“ Kto ho chce lepšie spoznať
a pochopiť podstatu tamjšej krajiny, prírody i ľudí, vráta-
ne ich dávnej vzájomnej spätosti i historických metafor,
mal by si pozorne prečítať jeho stále svieže knihy.

„Zem si človeka nenajíma, upisuje si ho,
a preto ten, čo si zemi neupísal dušu,
nemôže precítiť jej slasť ani jej prekliatie.“

Andrej Chudoba

Peter Urban

Ilustračné foto: autor